

Bütün Yönleriyle Bağımlılık ve Sosyal Hizmet El Kitabı

Genel Editör ve
Proje Yürütücüsü
Prof. Dr. Hür Mahmut Yücer

Editör
Dr. Öğr. Üyesi Y. Sinan Zavalsız

Yazarlar

Prof. Dr. Musa Tosun
Uzman Psikolog Melike Şimşek
Doç. Dr. Görkem Yazarbaş
Prof. Dr. İlkey Kasatura
Doç. Dr. Gonca Polat
Prof. Dr. Lut Tamam
Dr. Soner Çakmak
Uzman Psikolog Kemal Özcan

Dr. Mehmet Dinç
Dyt. Elif Gökmen
Prof. Dr. Nazan Aktaş
Dr. Tuba Topçuoğlu
Doç. Dr. Ömer Miraç Yaman
Araştırma Görevlisi Hakan Karaman
Doç. Dr. Orhan Gürsu

ISBN: 978-605-2233-73-3

1. Baskı
Ocak, 2020 / Ankara
2000 Adet

 **Grafiker®**
Yayınları
Yayın No: 339
Web : grafikeryayin.com

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Baskı ve Cilt

 **Grafiker®**
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
1. Cadde 1396. Sokak No: 6
06520 (Oğuzlar Mahallesi)
Balgat-ANKARA
Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx
Faks : 0 312. 284 37 27
E-mail : grafiker@grafiker.com.tr
Web : grafiker.com.tr

Kitaptaki bölümlerin hukuksal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	5
------------	---

1. BÖLÜM GENEL HATLARIYLA BAĞIMLILIK

Bağımlılık ve Arka Planında Yer Alan Sebepler.....	13
<i>Prof. Dr. Musa Tosun</i>	
Dünyada ve Türkiye’de Bağımlılık.....	51
<i>Uzman Psikolog Melike Şimşek</i>	

2. BÖLÜM BAĞIMLILIK ÇEŞİTLERİ

Sigara ve Tütün Bağımlılığı.....	71
<i>Doç. Dr. Görkem Yararbaş</i>	
Alkol Kullanım Boyutları ve Önlemler.....	87
<i>Prof. Dr. İlkay Kasatura</i>	
Madde Bağımlılığı ve Sosyal Hizmet.....	101
<i>Doç. Dr. Gonca Polat</i>	
Kumar Oynama Bozukluğu.....	117
<i>Prof. Dr. Lut Tamam & Dr. Soner Çakmak</i>	
Cinsel Bağımlılık.....	155
<i>Uzman Psikolog Kemal Özcan</i>	
İnternet Bağımlılığı Özelinde Yeni Davranışsal Bağımlılıklar.....	175
<i>Dr. Mehmet Dinç</i>	
Yeme Bağımlılığı.....	195
<i>Dyt. Elif Gökmen & Prof. Dr. Nazan Aktaş</i>	

3. BÖLÜM

BAĞIMLILIĞIN TOPLUMSAL SONUÇLARI VE BAĞIMLILIĞI ÖNLEYİCİ TEDBİRLER

Madde Kullanımı ve Suç.....	215
<i>Dr. Tuba Topçuoğlu</i>	
Bağımlılığın Sosyal Yansımaları.....	253
<i>Doç. Dr. Ömer Miraç Yaman</i>	
<i>Araştırma Görevlisi Hakan Karaman</i>	
İnancın Bağımlılık Karşısındaki Fonksiyonu.....	269
<i>Doç. Dr. Orhan Gürsu</i>	
Sosyal Hizmetin Bağımlılık Alanındaki Rolü.....	299
<i>Doç. Dr. Ömer Miraç Yaman</i>	
<i>Araştırma Görevlisi Hakan Karaman</i>	
YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ.....	319

ÖNSÖZ

Bağımlılık, bireyin, hayatını kendi iradesi ile devam ettirme özgürlüğünü kaybetmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bir diğer ifadeyle kişi, söz konusu alışkanlıkları istemesine rağmen sonlandıramamakta, devam ettirmeye yönelik engellenemez bir arzu duymaktadır.

Tüm dünyayı ve ülkemizi yakından ilgilendiren bağımlılık, bir halk sağlığı sorunudur. Örneğin, dünya ölçeğinde madde kullanım yaşı giderek düşmektedir. Türkiye'nin de genç bir nüfusa sahip olduğu düşünülürse konunun ehemmiyeti ortaya çıkacaktır. Zira gençlik, kişinin bağımlılıklara karşı en savunmasız olduğu dönemdir. Günümüz Batı toplumlarında madde kullanımı, artık, Merton'un *siddetli anomi* şeklinde tarif ettiği boyuta ulaşmış ve bu durum büyük bir bozulmaya yol açmıştır. Konuyu *iç kimyasal savaş* olarak nitelleyenler dahi bulunmaktadır. Buna karşılık seviyesi henüz *basit anomi* düzeyinde olsa bile, Türkiye için de aynı tehlike söz konusudur.

Bağımlılık kavramı literatüre ilk olarak alkol ve uyuşturucu madde kullanımını ifade etmek üzere girmiştir. Ancak zamanla alkol ve uyuşturucu madde dışındaki bazı alışkanlıkların da benzer örüntüler gösterdiği tespit edilmiş ve bunların davranışsal bağımlılıklar olarak değerlendirilebileceği ifade edilmiştir. Zira günlük tutkular zamanla bağımlılığa dönüşerek tedaviye ihtiyaç duyan patolojik bir hal alabilir. Dolayısıyla biz bu çalışmada *sigara ve tütün bağımlılığı, alkol bağımlılığı, madde bağımlılığı, kumar bağımlılığı, cinsel bağımlılık, internet bağımlılığı ve yeme bağımlılığı* gibi konuları müstakil başlıklar altında ele aldık ve her birini kendi başlığı altında etraflıca irdelemekteyiz.

Bağımlı bireyin, fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan zarar gördüğü bilinmektedir. Dolayısıyla bağımlılığın salt bireysel bir hadise olduğu söylenemez. Toplumunu ilgilendiren pek çok yönü bulunan bağımlılık, kişinin ailesi ve sosyal çevresiyle geliştirdiği ilişkiyle yakından alakalıdır. Aile bağları ve aile içi iletişim güçlü olmalıdır.

Yapılan çalışmalar madde bağımlılığının, evsiz barsız gençlerde, düzensiz hayat sürenlerde ve sosyal ilişkilerinde yetersizlik yaşayanlarda daha yaygın olduğunu göstermektedir. Durkheim'in vurguladığı üzere, sağlıklı bir *toplumsal dayanışma* gerçekleştiren birey, aile ve sosyal çevresiyle sağlam ilişkiler geliştirecek, aksi halde bağımlılığın başlaması ve ilerlemesine imkân tanıyacaktır. Sosyal bütünleşmenin eksik olması aynı zamanda intihara giden yolun da başlangıcıdır. Dolayısıyla gerek öncesinde gerek tedavi aşamasında bireyin çevresinde yer alan kişilerin sürece entegre edilmesi bağımlılığı önlemede veya sonlandırmada önemli katkı sunacaktır.

Bizim burada özellikle vurgulamak istediğimiz konu, biyopsikososyal bakış açısıyla, bağımlılığın sadece biyolojik değil, psikolojik ve sosyal/çevresel boyutlarıyla ele alınması gerektiridir. Hastanın, sadece tedavi edilerek, ameliyata alınarak, ilaç kullanması sağlanarak iyileştirilmesi mümkün değildir. Nitekim 20. yüzyılın son çeyreğinde halk sağlığı yaklaşımları ile **sosyal hizmet** arasında bir paralellik bulunduğu fark edilmiştir. Zira günümüzde pek çok tıbbî hastalığın etiyolojisi ve tedavisinde sosyal faktörlerin önemi anlaşılmıştır. Böylece, sadece hastalığa odaklanmak yerine kişinin genel sağlık durumu da dikkate alınmakta, davranışsal ve çevresel bileşenler gözönünde bulundurulmakta, kısacası multidisipliner bir anlayış öncelenmektedir. Bugün bağımlılık tedavilerinde tıbbî ve psikososyal uygulamaların birlikte yürütülmesi gerekliliği kabul edilmektedir. Artık, tedavi ekibinde psikiyatrist, psikolog ve sosyal hizmet uzmanının yer alması önerilmektedir.

Bu sebeple bağımlılık konusu, son yıllarda Yeşilay'ın hedef kitle si olan madde bağımlılığını aşarak Beslenme ve Diyetisyenlik bölümlerinde "yeme ve yiyecek bağımlılığı", Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümlerinde "ekran ve sosyal medya bağımlılığı", Psikiyatri ve Psikoloji bölümlerinde bütün bağımlılık türlerini tanımlayarak ve rehabilitasyonu tanımlayan son olarak Madde Bağımlılığı Toksikoloji ve İlaç Bilimleri Enstitülerinde YL programlarında konunun farklı yönlerini ele alan dersler şeklinde alanını genişletmektedir. Konu çok yönlü ve gittikçe de çeşitlenmektedir.

Sosyal hizmet mesleğinin temelinde desteğe ihtiyaç duyan ya da zarar görme riski bulunan insanlara yardım etme güdüsü bulunmaktadır. Söz konusu uygulamalar, tedavi öncesindeki önleyici çalışmaları da kapsamaktadır. Sosyal hizmet çalışanları, bağımlılık

problemi olanlara en çok hizmet sunan meslek gruplarındandır. Sosyal çalışmacılar, bağımlılık tedavisinde hem psikososyal aşamayı hem de tedavi sonrasını planlar. Zira birey, psikososyal tedavi sürecinde, psikolojik iyileşmenin yanısıra sosyal iyileşmeye de ihtiyaç duymaktadır. Bu anlamda bireyin sosyal sağlığının gelişimine katkı sunmaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet müdahalesi uzun soluklu bir bağımlılık tedavisinin temel unsurlarından biridir. Bu sebeple son yıllarda bölüm müfredatında özel bir ders olarak kendine yer bulmaktadır.

Bu bağlamda çalışmamız üç ana omurgadan oluşmaktadır. İlk bölümde **Genel Hatlarıyla Bağımlılık** konusu ele alınmış, Prof. Dr. Musa Tosun'un kaleme aldığı *Bağımlılık ve Arka Planında Yer Alan Sebep*ler başlığı altında bağımlılık terminolojisi ile ilgili bilgi verilmiştir. Bölümün ikinci başlığı, *Dünyada ve Türkiye'de Bağımlılık* konusudur. Bu bölümde, Yeşilay Danışma Merkezleri Müdürü Uzman Psikolog Melike Şimşek, sanal uyuşturucu marketlerden gençlerin en çok tercih ettiği maddelere kadar uzanan konuları irdelemekte, dünyadan ve Türkiye'den örnekler sunmaktadır.

İkinci bölümde **Bağımlılık Çeşitleri** enine boyuna tartışılmıştır. Doç. Dr. Görkem Yararbaş, *Sigara ve Tütün Bağımlılığı* başlıklı yazısında dünyada ve Türkiye'de tütün kullanımı, tütün kontrolü, tütün kullanım bozukluğu gibi konular hakkında bilgi verdikten sonra çalışmasını Nikotin Bağımlılık Testi ile sonuçlandırmıştır. Prof. Dr. İlkey Kasatura, *Alkol Kullanım Boyutları ve Önlemler* başlığı altında alkol kullanımına etki eden faktörler ile alkol bağımlılığını önleme konusunu incelemiş, kitle iletişim araçlarının özellikle de televizyon dizileri ile reklamların alkol kullanmaya başlamadaki etkisine dikkat çekmiştir. Hemen ardından Doç. Dr. Gonca Polat, *Madde Bağımlılığı ve Sosyal Hizmet* konulu yazısında, madde bağımlılığı tanı kriterlerini ortaya koymuş, madde kullanım nedenlerini açıklayan teorilerden bahsetmiş, bağımlılıkta sosyal hizmet müdahalesinin önemini dile getirmiştir. Bir sonraki konu, Prof. Dr. Lut Tamam ve Dr. Soner Çakmak'ın birlikte hazırladığı *Kumar Oynama Bozukluğu*'dur. Bu kapsamda, kumar oynama bozukluğu olanlarda görülen ruhsal bozukluklar ile ortak kişilik özellikleri dikkat çeken başlıklardır. Ayrıca sosyal hizmetlerin tedavi ve süreçteki rolüne değinilmiştir. Uzman Psikolog Kemal Özcan, ele aldığı *Cinsel Bağımlılık* başlıklı bölümde, cinsel bağımlılık kavramını tanım-

ladıkdan sonra, cinsel bağımlılığın tarihçesi, belirtileri, yaygınlığı, nedenleri, türleri, sonuçları gibi konuları incelemiştir. Çalışmanın sonunda Seks Bağımlılığı Testi bulunmaktadır. Dr. Mehmet Dinç'in incelediği konu, *İnternet Bağımlılığı Özelinde Yeni Davranışsal Bağımlılıklar* adını taşımaktadır. Bu bölümde internet bağımlılığı, okuyucuya, çevrimiçi oyun bağımlılığı, çevrimiçi kumar bağımlılığı, çevrimiçi cinsellik bağımlılığı ve sosyal medya bağımlılığı gibi alt başlıklarla sunulmuştur. İkinci bölümün son konusu *Yeme Bağımlılığı*'dir. Dyt. Elif Gökmen ile Prof. Dr. Nazan Aktaş'ın hazırladığı bu güncel çalışmada önce yeme bağımlılığının tanımı yapılmış, ardından yeme davranış bozuklukları ve obeziteden bahsedilmiş, sonrasında ise şeker, yağ ve tuzun yeme bağımlılığı ile ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Üçüncü ve son bölüm ise **Bağımlılığın Toplumsal Sonuçları ve Bağımlılığı Önleyici Tedbirler** başlığını taşımaktadır. Bu bölüm özellikle sosyal hizmetin devreye girdiği alandır. Gerek tedavi sürecinde gerek öncesinde sosyal hizmetin üstlendiği rol vurgulanmaktadır. Bölümün ilk çalışması, bağımlılığın toplumsal sonuçlarıyla ilişkili olan *Madde Kullanımı ve Suç* konusudur. Dr. Tuba Topçuoğlu, konuyla ilgili literatür taraması sunduktan sonra madde kullanımı ve suç ilişkisinin doğasına dair teorik açıklamalarda bulunmuş, madde kullanmanın suça neden olabileceği gibi suç davranışının da madde kullanımını tetikleyebileceğini ifade etmiştir. Bağımlılığın toplumsal sonuçlarını ele alan bir diğer çalışma, Doç. Dr. Ömer Miraç Yaman ile Araştırma Görevlisi Hakan Karaman'ın kaleme aldığı *Bağımlılığın Sosyal Yansımaları* başlıklı bölümdür. Bağımlılığın aile ilişkileriyle yakından bağlantılı olduğu vurgulanan bölümde, ayrıca bağımlı bireyin toplumdaki dışlanması konusu ele alınmıştır. Bağımlılığın bireysel bir hadise olmadığı, aksine toplumsal bir maliyetinin bulunduğu dile getirilmiştir. Türkiye'nin çoğunlukla Müslüman bir toplum olması hasebiyle, İslam dininin bağımlılık karşısındaki yerini konu edinen *İnançın Bağımlılık Karşısındaki Fonksiyonu* başlıklı çalışma, Doç. Dr. Orhan Gürsu tarafından hazırlanmıştır. Çalışmada, bağımlılık-din ilişkisi irdelenmiş, dinin ve dinî pratiklerin bağımlılık öncesindeki koruyucu/önleyici fonksiyonu analiz edilmiştir. Son konumuz ise, Doç. Dr. Ömer Miraç Yaman ile Araştırma Görevlisi Hakan Karaman tarafından hazırlanan *Sosyal Hizmetin Bağımlılık Alanındaki Rolü*

başlıklı yazıdır. Sosyal hizmetin kuramsal çerçevesi çizildikten sonra, bağımlılık alanında sosyal hizmet mesleğinin rolünden ve Türkiye’de sosyal hizmet mesleğinin bağımlılık alanındaki uygulamalarından bahsedilmiştir. Zira sosyal hizmet, bireyin refahını ve sosyal işlevselliğini arttırmaya çalışan bir meslektir.

Söz konusu izahattan sonra, *Sosyal Hizmet ve Bütün Yönleriyle Bağımlılık* adıyla hazırlanmış olduğumuz bu çalışmanın, konuya akademik bir bakış açısıyla yaklaştığını belirtmeliyiz. Konuyla ilgili hazırlanmış çeşitli kitaplar olsa da farklı bir bakış açısı ve güncel ilavelerle ortaya koyduğumuz bu çalışmanın, gerek üniversitelerin farklı bölümlerinde eğitim alan lisans öğrencileri gerek akademik çalışma yapan lisansüstü öğrencileri için kaynak eser ihtiyacını giderecektir. Ayrıca bu çalışma, konuya ilgi duyan okuyucular için tüm konulara birarada ulaşmayı kolay hale getirecektir. Eserin alana katkı sağlaması en büyük temennimizdir. Doğru ifade ettiklerimiz Allah’tan; yanlışlar bizdendir.

Editör: Dr. Y. Sinan Zavalı
Sağlık Bilimleri Üniversitesi, 2019